

Türkiye’de Çevre Sorunları Literatürünün Baskın Niteliği ve Sosyal Bilimler Yaklaşımının Gerekliliği*

The Dominant Qualification of Environmental Problems Literature and the Necessity of the Social Science Approach

Ahmet MUTLU¹

¹ Hitit Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Çorum

Özet: Ekoloji, yaklaşık yüz yıllık kökeni olan bir bilim dalıdır. İnsan etkinlikleri su, toprak, hava ve diğer ekolojik kaynaklar üzerinde baskı yaratarak, bu kaynakların tükenmesine yol açmaktadır. Bu nedenle ekolojik sorunlar, toplumsal nitelikli bir olgudur. Ekolojik sorunların artmasıyla birlikte, bu bilim dalının “düşünce/sosyal bilim” halini alması ise son kırk yıl içinde gerçekleşmiştir. Halihazırda “sosyal ekoloji”nin gelişimi sürmektedir. Bu çalışmanın konusu, ekolojik sorunlarla ilgili bilimsel disiplinlerdir. Çalışmada, ekolojiyle ilgili iki farklı disiplin biçimi olarak ele alınan doğa bilimleri ve sosyal bilimler tartışılmaktadır. Önce, sosyal bilimler ile ekoloji arasındaki bağlar incelenmiştir. Sonra ülkemizde, ekolojiyle ilgili temel sorunlar irdelenmiş ve bu sorunlardan hareketle, doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin farklılığı sorunu ve ekoloji ile sosyal bilimler arasında nasıl bir ilişki olduğu tartışılmıştır. Daha sonra “sosyal ekoloji”, genel olarak düşünsel yapısı ve ekolojik sorunlara bakışı itibarıyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekoloji, doğa bilimleri, sosyal bilimler, Türkiye.

Abstract: Ecology is the science dating back to the last century. The effects of human activities on water, soil, air and other ecologic sources cause these sources to come to an end. So in many ways ecological problem occur. For this reason the ecological problems are a social character of phenomenon. The populants of this science, that is its becoming a thought/social science has come to this point within the fourth years in relation with the increasing ecological problems. The “social ecology” has still been developing. The subject of this study is the scientific disciplines relate with ecology. In this study, our aim is to debate natural sciences and social sciences, which are taken into consideration as the two different types of scientific disciplines relate with ecology. First, the relations of social sciences with ecology are examinationed. Then, in Turkey, the ecology related with the problem of this study is examined and the problem of the difference of natural sciences and social sciences are discussed. And then, the relation between social sciences and ecology are discussed. Thereafter, “the social ecology” examined with regard to generally intellectual structure and viewpoint to the ecological problems.

Key Words: Ecology, natural sciences, social sciences, Turkey.

1. Giriş

Çevre sorunları, toplumsal bir olgudur. Gerek ortaya çıkışı, gerekse ciddi boyutlara ulaşması süreci itibarıyla çevre sorunlarının temelinde bir zihniyet değişimi olduğu görülür. Zihniyet değişimi bilim ve teknolojinin yanı sıra toplumu da biçimlendirmektedir. Dolayısıyla, çevre sorunlarının anlaşılması için sorunun öncelikle toplumsal nitelikli olduğu kabul edilmelidir.

Çevre sorunlarıyla ilgili baskın literatürün niteliği, olgunun toplumda kavranma biçimini etkiler. Sosyal bilimler yerine, salt doğa bilimlerini merkez alan bir yaklaşım, sorunun tespiti ve irdelenmesi bağlamında sosyal bilim olanaklarının görece kısıtlı ya da sınırlı olduğu iması taşımaktadır. Böyle bir çaba, yarısı izlenen bir filmin tamamı hakkında yorum yapmaya benzer. Çevre sorunlarının doğa bilimleri gözüyle incelenmesi gerekli olmakla birlikte, yetersizdir. Çünkü doğa bilimlerinde çevre sorunları, esasta “çevre kirliliği” olarak algılanmaktadır ve bu bakımdan parçacı bir nitelik taşımaktadır. Aslında çevre sorunları, içinde çevre kirliliğinin de bulunduğu pek çok sorunun olduğu bir “sorunsal”dır. Bu nedenle, çevre sorunlarının, toplumun gelişim/değişim süreçlerini içerecek biçimde, toplum bilimsel bağlamda ele alınarak tahlil edilmesi ve bu tahlil içinde doğa bilimlerinin yerinin tespit edilmesi daha uygundur.

Ülkemizde, çevre sorunlarıyla ilgili literatür içinde doğa bilimleri yaklaşımının, sosyal bilimler yaklaşımına göre baskın olduğu söylenebilir. Bunu, çevre sorunları literatürünü oluşturan kongre ve sempozyumlarda, okuma ve ders kitaplarında görmek mümkündür. Bu durum, çevre

* Bu makale, 18-20 Ekim 2007 tarihinde Kocaeli’nde gerçekleştirilen V. Kamu Yönetimi Forumu (Kayfor 2007)’nda aynı adla sunulan bildirinin gözden geçirilmiş biçimidir.

sorunlarının esas olarak doğa bilimleri içinde bir disiplin olduğu yönünde bir algılamaya yol açmaktadır. Böylece çevre sorunları, toplumsal bir sorun olmaktan ziyade teknik bir sorun olarak düşünülmektedir. Bunun doğal sonucu olarak da sorunu “kamunun (toplumun) değil, kamu yönetimlerinin/teknisyenlerin sahiplenmesi gerektiği” eğilimi ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada, çevre sorunlarını salt doğa bilimleri çerçevesinde ele almanın eksiklikleri ve sosyal bilimsel bakış açısının gerekliliği tartışılacaktır. Bu konuda ülkemizdeki yaygın bakış, çeşitli örneklerle ortaya konularak, Batıdaki yaklaşımla karşılaştırılacak ve bu durumun nedenleri irdelenecektir. Çalışmada literatür taramasına başvurulacaktır. Çalışma, ülkemizde çevre sorunları konusunda sosyal bilimler literatürünün yeterince geliştirilememiş olmasına dikkat çekmesi ve bu konuda sosyal bilimsel yaklaşımın yoğunlaşması gerektiğini önermesi bakımından önemli görülmektedir.

2. Sosyal Bilimler ve Ekoloji

Sosyal bilimler “insanı, toplumu ve ağırlıklı olarak insan-insan, insan-toplum ve insan-eşya ilişkilerinin sistemli bir biçimde incelenmesini amaçlayan, bilimsel yöntemle uygun olarak üretilmiş düzenli bilgiler” olarak tanımlanmaktadır (Can, 2007)

On dokuzuncu yüzyıla gelinceye kadar “bilim” kesin olan bilgiyi yani fen bilimlerini çağrıştırmaktadır. Fransız İhtilâli ile meydana gelen sosyal değişimin sebeplerinin araştırılması, bu değişime yön verme ve toplumun sorunlarını formüle etme ihtiyacı sosyal bilimlere bakışın değişmesine yol açmıştır. 1850 ile 1945 yılları arasında, ayrı bir bilgi alanı olarak bir dizi disiplin ortaya çıktı ve bu yeni alana “sosyal bilim” adı verilmiştir. Bu gelişme belli başlı üniversitelerde önce kürsüler, daha sonra her disiplinde diplomaya yönelik ders programları öneren bölümler kurularak sağlanmıştır (Can, 2007). 1945’ten günümüze sosyal bilimlerin kat ettiği mesafe o kadar çok olmuştur ki, geçmişte fen bilimlerinin belirleyiciliğinde olduğu düşünülen insan, toplum, doğa, çevre, teknoloji, bilim gibi pek çok konuda sosyal bilimlerin belirleyiciliği ön plana çıkmış görünmektedir.

Ekoloji kavramı, 1870 yılında Alman biyolog Ernest Haeckel tarafından bulunmuştur. Genel olarak “canlıların çevreleriyle ilişkilerini inceleyen” bir bilim olarak ekoloji, biyoloji biliminin adeta bir “yavru”su olarak ortaya çıkmış, onun genel kapsamı içinde spesifik bir yol bularak, -biyolojiden ayrı olmayan”- kendi yol ve yöntemlerini kullanarak gelişmiştir. Öte yandan ekoloji, sadece biyolojiyle ilgili olmayıp, matematik, fizik ve kimya gibi diğer doğa bilimlerinin de katkısıyla etkinleşmiştir.

1960’lı yıllara değin biyolojinin alt bilim dallarından birisi olan ekoloji, sanayi devrimi sonrası insan-doğa etkileşiminin olumsuz etkilerinin doğada ve toplumsal yaşamda “ekolojik sorunlar” olarak görünmesiyle birlikte farklı bir disiplin olarak dikkati çekmeye başlamıştır. 1960 sonrasında ekolojik sorunların insanlık tarafından fark edilip, sorunun nedenleri, aktörleri, süreçleri ve düşüncesi bakımından irdelenmesiyle birlikte, ekoloji de sosyal bilimsel bir içerik kazanmaya başlamıştır. Bu yıllardan itibaren ekoloji, Haeckel’in kullandığı anlamını aşarak, “siyaset bilimi jargonuna girmiş ve ekolojist denilen bir yeşil siyaset savunucusu tipi ortaya çıkmıştır” (Baş, 2001). Böyle bir içerik dönüşümünde¹ söz konusu tarihten itibaren özellikle Batı’da ekolojik sorunları merkez alan toplumsal hareketler ve düşünceler etkili olmuşlardır. Ekolojik sorunlarla birlikte ekolojinin sosyal bilimler yönünde gelişmesi, onun doğa bilimleri ile olan bağımlı yok etmemiş ve sosyal bilimler-doğa bilimleri etkileşimini doğuran disiplinler arası bir yaklaşımın doğmasına neden olmuştur².

¹ Ekolojinin bu içerik dönüşümüyle ilgili olarak Baş şunları vurgulamaktadır: “...Kimi ‘bilim insanları’, hala ekolojiyi canlı varlıkların doğal ortamı ve bu ortam ile organizmalar arasında kurulan ilişkiler bağlamında ele alıyor ve olayın iktisat-siyaset bilimi ve sosyoloji bilimlerinin örtüşme/kesişim alanındaki analizini ‘görmeyi ve seçmeyi istedikleri biçimde’ yapıyorlar. Ekoloji teriminden çoğunlukla kaçınan bu ‘bilim insanları’, çevre sorunlarının ‘siyaset üstü’ olduklarından söz ediyorlar ya da sorunları insan psikolojisine indirgemeye çalışıyorlar”.

² 1999 yılında yazılmış olan ve “Ekoloji” adını taşıyan bir kitapta “...Ekoloji(nin) ... sadece biyolojik ve doğa bilimleri ile ilgili bir bilim alanı olarak kalmadığı, sosyal bölümlerle de sıkı bağlara sahip olduğu söylenebilir. İnsan faaliyetlerinin, çevrenin sağlığına, çevre etmenlerinin insanın yaşamsal ve sosyal faaliyetlerine önemli etkiler yaptığı için ekoloji, insan yaşamı ve geleceğini güven altına almak amacıyla sosyal, ekonomik ve siyaset alanının geniş uygulama olanaklarına sahip...” (Şişli, 1999) olduğu belirtilmektedir. Şüphesiz bu ifadeler,

Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde 1800'lü yıllardan itibaren ekolojik sorunlar karşısında bugün varolan görüşlere benzer görüşler ortaya atılmış olmakla birlikte, 1960'lı yıllarla birlikte doğrudan ekolojik sorunları hedef alan görüş ve hareketler yaygınlık kazanmıştır. Bu yönüyle ekoloji, "bir düşünce biçimi" olarak şekillenmeye başlamış ve nihayet "siyasal bir akım ve dünya görüşü" halini almıştır (Görmez, 2007: 1). Böylece, doğa bilimleri içinden çıkmış olan ekoloji, bu kaynağını kaybetmeksizin, sosyal bilimler içerikli bir yeni kimliğe bürünmüştür.

Öte yandan halihazırda ekolojinin ağırlıklı olarak sosyal bilimler yönünde geliştiği üzerinde fikir birliği olduğu söylenemez. Doğa bilimleri boyutuyla ekolojinin, geçmişte olduğu gibi gelecekte de söyleyeceği çok şey olduğu ileri sürülebilir. Buna karşılık sosyal bilimlerin, ekoloji konusundaki ilk biyolojik ve kimyasal bulgular üzerine bile söylediklerinin henüz bitmediği düşünülmelidir. Bu bağlamda, çevre kirliliği, türlerin yok oluşu, ozon tabakasının incilmesi, küresel ısınma vd. gibi konularda yapılan bilimsel bir tespit, "çok önemli bir tespit" olarak not edilmekle ve sonra görece durağan/homojen bir bilgi haline gelmekle birlikte, bunun üzerinden yapılan sosyal, ekonomik, siyasal ve yönetsel tartışmalar dinamik/heterojen nitelikler taşıyabilmektedir. Bu konuda Eugene P. Odum'un kitabına verdiği "Ekoloji" ismini "toplum ve bilim arasında bir köprü" olarak tamamlaması anlamlıdır (Odum, 1997). Halihazırda, ekoloji bilimiyle uğraşmak için biyoloji, fizik ya da kimya bilimleri ile ilgili olmak gerekmemektedir. Porritt'in vurguladığı gibi "...bugünlerde iyi bir ekolojist olmak için profesyonel yetkinliğe sahip olmak zorunda değilsiniz" (1989: 18).

Ekolojinin nasıl/ne tür bir bilim olduğu tartışılabilir olmakla birlikte, en azından onun sosyal bilimler tarafından sahiplenilmeye ihtiyacı olduğu açıktır. Bu ihtiyaç, özellikle ülkemiz bağlamında düşünüldüğünde, en üst düzeydedir. Ülkemizde, ne yazık ki ekolojiyi, bir sosyal bilim olarak görme eğiliminin oldukça zayıf olduğu düşünülmektedir³. Bu hüküm, hem toplumu, hem de entelektüel çevreleri kapsamak üzere genelleştirilebilir.

3. Türkiye'de Ekoloji Nasıl Okunmakta?

Ülkemizde bilimin, metodoloji bakımından klasik bilim yaklaşımı bağlamında algılandığı düşünüldüğünde, ekolojinin de aslında doğa bilimleri çerçevesinde görülüyor olduğunu tahmin etmek zor değildir. Bir diğer deyişle, ülkemizde olay ve olguları kavrama konusunda doğa bilimleri karşısında sosyal bilimlere başvurma zayıf kaldığından hareketle, ekolojinin baskın biçimde doğa bilimleri çerçevesinde algılandığı ileri sürülebilir. Bu hükümlerin gerçekliği, ekolojiye yönelik üniversal ilginin ve literatürün irdelenmesiyle ortaya konulabilir.

Ülkemizde ekolojiye bakışın bilimsel niteliğini ortaya koyma bakımından, bu konuda yurt dışındaki durumun da bilinmesi önemli görülmektedir. Kuşkusuz ki bir ülkede ekolojinin kavranış biçimiyle özellikle yüksek öğrenimde bu konunun nasıl işlendiği arasında yakın ilişki vardır. Dolayısıyla, yurt dışındaki üniversitelerde ekolojinin⁴ baskın olarak nasıl görüldüğü, bu konuda bir fikir verebilecektir.

ekolojinin doğa bilimleri boyutunun, sosyal bilimler boyutunu kapsadığını ima etmektedir ve bu niteliğiyle bizim yukarı da vurguladığımız ekolojinin sosyal bilimlere yönelmiş olduğu iddiasıyla karşıt görünmektedir. Ancak, ekolojik sorunların halihazırda tartışıldığı toplumsal, siyasal, ekonomik ve yönetsel platformlar düşünüldüğünde, ekolojinin sosyal bilimler boyutunun, onun laboratuvar ortamına hapsedilmiş kısıtlı ortamını aştığı ve -laboratuvar verileri dikkatle izlense de- esas yankılarının toplumsal boyutlu olduğu söylenebilir. Bu bağlamda yazıda ekolojinin "sosyal, ekonomik ve siyaset alanında geniş uygulama olanaklarına sahip olması", bu bilimin bir yan türevi değil, bizzat kendisidir.

³ Aslında bu yaklaşım, sosyal bilimlere bakış açısıyla yakından ilgilidir. Ülkemizde henüz sosyal bilimler, doğa bilimleri karşısında "rüşünü ispat etmiş" değildir. Bu bağlamda ülkemizde henüz klasik bilim anlayışının hüküm sürdüğü söylenebilir. Sosyal bilimlerin, doğa bilimlerindeki kadar çabuk ve net gözlemlenemeyişi ve de toplumların değişim ve dönüşümlerinin kısa sürede olmayışı, onun gözden kaçırılmasına yol açmaktadır. Nitekim medyada, küresel ısınma hakkında sayısal verilerle konuşan bir iklimbilimci karşısında, küresel ısınmanın toplumsal, ekonomik, ideolojik ve yönetsel nedenleri hakkında konuşacak olan bir siyaset bilimcinin hemen hemen hiç yer bulamayacak olması, ülkemizdeki bu genel eğilimin bir sonucudur.

⁴ Ekoloji ile çevre arasında teorik ve pratik olarak farklılıklar bulunmakla birlikte, genellikle ekolojik sorunlar "çevre sorunları" olarak ifade edilmektedir. Buna koşut olarak, yaygın olarak ekoloji bilimi de "çevresel bilimler/çevrebilim" olarak ifade edilmektedir. Ekoloji konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. (Mutlu, 2001).

Cizelge 1 Çeşitli Ülkelerde Ekoloji/Çevrebilim Bölümlerinin İçerikleri*

Üniversite	Fakülte/Okul	Bölüm/Program	İlgili Alanlar	Odak Konular
Loughborough University (İNG.)	Faculties of Science, Engineering, and Social Sciences	Environmental Studies Programme	Sosyal, Fen, Doğa Bilimleri	Geri Dönüşüm, Geri Kazanım, Enerji, Kirlilik, Su Kalitesi, Çevresel Etki Değerlendirmesi, Çevre Yönetimi
University of Kent (İNG.)	Faculty of Social Sciences	Environmental Social Science	Sosyal ve Doğa Bilimleri (Sosyal Bilimler Ağırlıklı)	Çevre Sorunları, Doğal Çevre, Yerel-Ulusal Çevre Politikaları.
Loma Linda University (ABD)	<u>School of Science and Technology</u>	Department of Social Work and Social Ecology	Sosyal ve Doğa Bilimleri (Sosyal Bilimler Ağırlıklı)	Çevre Sorunları, Çevresel Davranış, Sosyo-Politik, Çevre Ekonomisi.
Michigan Technological University (ABD)	College of Sciences and Arts	Department of Social Sciences, Environmental Policy Program	Sosyal ve Doğa Bilimleri (Sosyal Bilimler Ağırlıklı)	Küresel Çevre Sistemleri, Çevresel Karar Verme Süreçleri, Çevresel Politikalar.
Long Island University (ABD)	Southampton College	Environmental Science Program	Sosyal ve Doğa Bilimleri (Sosyal Bilimler Ağırlıklı)	Çevresel Sorunlar, Ekolojik, Toplumsal ve Küresel Sürdürülebilirlik.
St. Edward's University (ABD)	School of Behavioral & Social Sciences	Environmental Science and Policy	Sosyal, Fen, Doğa Bilimleri	İnsan ve Çevre, Çevre Etiği, Çevre Bilim, Çevresel Jeoloji, Çevresel Politikalar.
University of Mary Washington (ABD)	<u>College of Arts and Sciences</u>	Environmental Science	Sosyal ve Doğa Bilimleri	İnsan-Çevre İlişkileri, Çevre Hukuku, Çevre Bilim.
Kyoto University (JAP.)	<i>Faculty of Integrated Human Studies</i>	<u>Department of Interdisciplinary Environment</u>	Sosyal ve Politik Bilimler, Doğa Bilimleri	Çevresel Sorunlar, Nüfus, Enerji Kaynakları, Etik Çatışmalar, Kentsel Problemler.
University of Calgary (KAN.)	Faculties of Science and Social Sciences	Environmental Science Program	Sosyal, Fen ve Doğa Bilimleri	Çevresel Değerler ve Sorunlar, Ekoloji ve Ekosistemler, Çevre Yönetimi, Çevre Hukuku, Çevre Etiği.
University Of Adelaide (AVUSTR.)	<i>Faculty of Humanities And Social Sciences</i>	<i>Environmental Studies</i>	Sosyal ve Politik Bilimler, Doğa Bilimleri	Çevre Yönetimi, Küreselleşme, Sürdürülebilirlik, Coğrafi Çevre.
University of Adelaide (AVUSTR.)	School of Social Sciences	Geographical & Environmental Studies Program	Sosyal, Fen, Doğa Bilimleri	Çevresel Değerler-Değişimler, Çevresel-Kentsel Yönetim, Planlama, Çevre Hukuku ve Ekonomisi, Kentsel Ekoloji, İklim Değişikliği.

* Söz konusu tabloyu derleyen ve bu çalışma için kullanmama izin veren Sayın Dr. Banu Aygün'e teşekkür ederim.

Yukarıdaki tabloda, ekoloji/çevrebilim bölümleri, sosyal bilim ve doğa bilimlerinin verilerinden faydalanmakla birlikte, her bölümün ilgi alanları içinde sosyal bilimlerin ağırlıklı oluşu ile odak konulardan, konuya ağırlıklı olarak sosyal bilimler penceresinden yaklaşıldığı anlaşılmaktadır.

Bu konuda ülkemizdeki mevcut duruma bakıldığında, üniversitelerin mühendislik fakültelerinde yer alan “çevre mühendisliği” dışında, ekoloji/çevrebilim konusunda kurulmuş bölümler yoktur⁵. Bu konuda, bazı araştırma enstitüleri⁶ olmakla birlikte, bunların ekolojiye yaklaşımı da doğa bilimleri merkezlidir. Bu durumun tek istisnası, 1994 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde kurulmuş olan “Sosyal Çevre Bilimleri” anabilim dalıdır⁷.

Üniversal düzeydeki bu durumun yanı sıra literatürün niteliği de ekolojiyle ilgili yaklaşımı ortaya koymak bakımından önemlidir. Bu konuda da yurt dışındaki durumla ülkemizdeki durumun karşılaştırılması, asgari bir fikir verebilir. Yurt dışında ekolojiyle ilgili literatürde sosyal bilimler yaklaşımının baskınlığı, aslında ülkemizde ironik biçimde bilinen bir durumdur. Çünkü, ülkemizde ekoloji/çevre/çevre sorunlarıyla ilgili çevrileri yapılan/basılan eserler⁸, konuya sosyal bilimler boyutuyla yaklaşmaktadırlar ve ilginç biçimde ülkemizde ekolojik kamuoyu oluşumunu derinden etkilemektedirler. Ülkemizde çevirisi yapılan eserler dışında da yabancı literatürün baskın biçimde ekolojiye sosyal bilimler bağlamında yaklaştığı ya da sosyal bilimler penceresinden yaklaşmaya önem verdikleri görülmektedir⁹. Öte yandan, ekolojiye sosyal bilimlerden yaklaşan yerli eserler, belirli ve görece olarak geç bir tarihin¹⁰ ürünü olduklarından, ülkemizdeki bakışı henüz etkilemeye başlamışlardır.

Bu konuda 2000’li yıllardan bu yana oluşan yerli ekoloji literatürü de halihazırdaki durum hakkında fikirler verebilmektedir¹¹:

⁵ Burada hemen akla sosyal bilimler enstitülerinde “kentleşme ve çevre sorunları” bilim dalı gelecektir. Ancak, bu bilim dalının, çevre ve ekoloji konusunu sosyal bilimler çerçevesinde ele almakla birlikte, bağımsız bir bilim dalı değil, kamu yönetiminin altında yer alan bir bilim dalı olduğu hatırlanmalıdır. Bu durum, ekolojinin “bağımsız bir sosyal bilim alanı” olmasından farklıdır.

⁶ Örneğin; “Su Ürünleri Merkez Araştırma Enstitüsü Ekoloji Bölümü”, “Kavakçılık Araştırma Enstitüsü Toprak ve Ekoloji Bölümü”,

⁷ Sosyal Çevre Bilimleri Programı’nın temel amacı; çevrenin sosyal, biyolojik, fiziksel, kültürel ve politik boyutunu bir bütün olarak ele almak ve çevre konusuna bütüncül bir yaklaşım modeliyle ulaşmaktır. Bu amaçla, çevre ve ekoloji konusu ders programında tüm boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda, “Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı” çevre sorunlarına bütüncül ve disiplinler arası bir bakış açısıyla, akılcı ve sürdürülebilir çözümlerin üretilmesine yönelik ulusal ve uluslararası niteliklere sahip temel araştırmaların yapılabilmesine olanak sağlamayı; çevre bilimleri alanlarında araştırma-irdeleme yapabilen, doğru karar verme yetisine ulaşmış bireyler yetiştirmeyi ve bilimsel bilgi üretmeyi hedeflemektedir.

⁸ Doğaldır ki bu eserlerin hepsini burada belirtme imkanı yoktur. Bunlardan birkaçını sıralamak gerekirse; “Savunmasız Gezegen” (J.B. Foster, 2002), “Ne Kadarı Yeterli?” (A. Durning, 1998), “Dünya Benimdir” (A.W. Crosby, 2004), “Özgürlüğün Ekolojisi” (M. Bookchin, 1994), “Sınırları Yıkamak” (M. Mellor, 1993), “Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası” (F. Capra, 1992) vd.

⁹ Bu konudaki örneklerden bazıları şöyledir: “Local Environmental Policies and Strategies” (Ed. J. Agyeman and B. Evans, 1994), “Environmental Issues in the 1990” (Ed. A.M. Mannion; S.R. Bowlby; John Wiley&Sosns), “Modern Environmentalism: An Introduction”, D. Pepper, 1999), “Liberation Ecologies” (Der. R. Peet; M. Watts, 1996), “Radical Ecology” (c. Merchant), “The Global Environmental Movement” (J. McCormick, 1989), “Environmentalism and Political Theory: Toward an Ecocentric Approach, (R. Eckersley, 1992) vd.

¹⁰ Ekolojiyi sosyal bilimler kapsamında ele alan eserlerin 1990-2000 döneminde görülmeye başladığı, ancak 2000’li yıllardan sonra bu konuda görece yoğun biçimde yerli literatürün oluşmaya başladığı söylenebilir. Bunda, sosyal bilimler alanında lisans sonrası yapılan ekolojiyle ilgili öğretimlerin ve tez çalışmalarının önemli etkisi olduğu yadsınamaz.

¹¹ Bu konuda üç tür yöntem izlenmiştir: 1) Türkiye’de ekolojik sorunlar konusunda bilgi ve bilinç oluşturmaya yönelik özellikle “ders kitabı” olarak oluşturulan literatür. 2) Yayınevlerindeki güncel literatür. Bu çerçevede, ekolojiye sosyal bilimler bakış açısıyla yaklaşan literatürün yaygın olarak bulunabileceği kitabevlerinde

Cizelge 2 Türkiye’de 2000 Yılı Sonrası Ekolojiyle İlgili Literatürün Niteliği

Adı	Yazarı/Basım Yılı	Genel Konusu	İlgili Olduğu Bilim Alanları	Odak Konular/Kesimler
Çevre Kirliliği	Yıldırım Akman ve Diğ./2000	Ekolojik/Çevre Sorunları	Doğa Bilimleri	Biyosferin Yapısı, Görevleri.../Biyosferi Tahrip Eden Faktörler.../Kirlenme Problemleri ve Ekolojik Etkiler/Atmosfer Kirl./Toprak Kirl./Su Kirl./Nükleer Kirl./Biyosferin Tahribi ve Doğal Dengenin Bozulması
Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri	Necmettin Çepel/2002	Ekolojik Sorunlar	Doğa Bilimleri	Yaşam Dünyalarında Ekol. Dengenin Bozulması/Çevre Kirl. Sorunu ve Ekolojik Sonuçları/Doğal Bitki Örtüsünün Tahribi.../Biyolojik Çeşitliliğin Önemi.../Toprak Kaynaklarına İlişkin Ekol. Sor./Su Kaynaklarının Azalması/Küresel Isınma.../Ozon Tabakası/ Hızlı Nüfus Artışı/Dünyanın Temel Ekolojik Sorunları ve Çöz. Yoll.
Türkiye’de Çevrecilik	Muammer Tuna/2006	Çevrecilik	Sosyal Bilimler	Çevreciliğin Tarihsel Evrimi/Çevreciliğin Tanımı/Çevr. Teorik Temel./Modernleşme ve Çevre/Türkiyede Çevrecilik ve Toplum/Alan Uygulaması
Çevrebilim (Ekoloji) Sözlüğü	Emrullah Güney/2007	Ekoloji	Doğa Bilimleri, Sosyal Bilimler	Biocoğrafya-ekoloji/Fen-Edebiyat Fakülteleri/Sosyal Bilimler Alanları
Küresel Isınma ve İklim Değişikliği	Reşat Uzuner/2007	Ekolojik Sorunlar	Doğa Bilimleri, Sosyal Bilimler	Dünyanın Isınma Verileri/İklim Değişikliğinin (Fiziksel, Kimyasal ve Biyolojik) Sebepleri/Sera Etkisi ve Sera Gazları/İnsanlığı Bekleyen Gelecek/Sera Gazlarıyla İlgili Ülkeler ve Sektörler/Sera Gazl. Salımı İçin Neler Yapılmalı/
Doğal Kaynaklar ve Çevrenin Ekonomik Analizi	Koray Başol ve Diğ./2007	Doğa ve Ekoloji	Sosyal Bilimler	Doğal Kaynaklar ve Ekonomik Kaynakların Değerlendirilmesi/Maden, Enerji, Orman Ekonomisi/Su İle İlgili Kaynaklar/Arazi Ekonomisi/Yaban Hayatın ve Biyoçeşitliliğin Korunması/Çevre Kirliliği, Doğal Kaynaklar ve Büyüme İlişkisi

(Ankara’da Dost Kitabevi ve İmge Kitabevi) inceleme yapılmıştır. Daha geniş çaplı bir literatür taraması gerekli olduğu kabul edilmekle birlikte, söz konusu kitabevlerinin sosyal bilimler alanında güncel eserleri bulundurduğu düşünülmüştür. 3) İnternette kitaplar ve içerikleri izlenmiştir. Kuşkusuz, 2000’den bu yana Türkiye’deki yerli ekoloji literatürü, bu çalışmada ele alınanlarla sınırlı değildir. İrdelenen literatür, doğrudan ekolojiyle ilgili olmak bakımından, tesadüfi olarak seçilmiştir.

Emperyalizm ve Çevre Krizi	Çetin Güzel/2006	Ekolojik Sorunlar	Sosyal Bilimler	Küresel Isınmadan Zehirli Atıklara Çevre Kirlenmesi ve Kapitalizm İlişkisi
Kıyamete Çeyrek Kala! Ekoloji Yazıları	Sibel Özbudun ve Diğ./2006	Ekolojik Sorunlar	Sosyal Bilimler	Ekolojik Sorunlarla Kapitalizm Arası İlişkiler
Genel Ekoloji	Ed. Sabri Gökmen/2007	Ekoloji	Doğa Bilimleri	Ekoloji ve Adaptasyon/Karasal Ekoloji/Deniz Ekolojisi/Tatlı Su Ekolojisi/Popülasyon Ekolojisi/Komünite ve Ekosistem Ekolojisi/Kent Ekolojisi ve Çevre Kirliliği./Zooloji, Botanik ve Biyoloji Bölümleri ile Ziraat ve Orman Fakülteleri, çevre sorunları ve ekoloji bilimiyle ilgilenenler.
Çevre Kirlenmesi ve Kontrolü	Mehmet Karpuzcu/2006	Çevre/Ekolojik Sorunlar	Doğa Bilimleri	Çevre Kirlenmesi/Suların Kirl./Su Kirl. Kontrolü/Hava Kirl./Gürültü/Radyoaktif Atıklar/ Toprak Kirl., Çevre Tesirlerinin Değerlendirilmesi
Çevre Bilimi	Ed. Mustafa Aydoğdu ve Diğ./2006	Ekoloji ve Ekolojik Sorunlar	Doğa Bilimleri, Sosyal Bilimler	Çevre, Canlılar ve Çevre, Ekosistem, Yaşam Kuşakları, Çevre Sorunları, İnsan ve Çevre, Doğal Hayatı Koruma, Biyoçeşitlilik ve Türkiye'deki Oluşum, Ulusal ve Uluslar arası Kuruluşların Faal. Çevreyle İlgili Yeni Yaklaşımlar, Çevre Eğitimi
Çevre ve İnsan (Liseler İçin Ders Kitabı)	Yüksel Şen ve Semra Tokay/2003	Ekoloji ve ekolojik Sorunlar	Doğa Bilimleri, Sosyal Bilimler	Temel Ekoloji Bilgisi (Canlılar ve Çevre, Biyomlar, Ekolojik Değişmeler), Yaşadığımız Çevre, Çevre ve Sağlık, Yapay Çevre, Afetler, Nüfus Hareketleri, Sosyal Çevre, Bozulan Çevrenin Yeniden Düzeltilmesi
Doğa ve Çevre (V. Ekoloji ve Çevre Kongresi Bildiri Kitabı)	Ed. Cumhur Gündür ve Diğ./2004	Ekoloji ve Ekolojik Sorunlar	Doğa Bilimleri, Sosyal Bilimler	Temel Ekoloji, Çevre Biyolojisi, Doğa Koruma ve Biyolojik Çeşitlilik, Çevre Yönetimi, Kirlilik ve Kontrolü, Karasal/Sucul Ekosistemler ve Uygulamaları, Çevre İnsan İlişkileri, Planlama ve Ekoturizm, Çevre ve Enerji.

Çevrebilim- Ekoloji	Nihat Şişli/1999	Ekoloji	Doğa Bilimleri	Ekolojide Temel Kavramlar, Çevrenin Analizi (Ekolojik Çevre Kavramı, İklim, Sıcaklık, Atmosfer...), Tatlı Su Habitatu, Üreme Ekolojisi, Kommünite Ekolojisi, Karasal Ekosistem Dağılışı, Çevre Kirlenmesi.
Ekoloji ve Yönetim	Ahmet Mutlu/2007 (Basım Aşamasında)	Ekoloji	Sosyal Bilimler	Ekolojiyle İlgili Kavramlar, Ekoloji-Yönetim İlişkisi, Sürdürülebilir Gelişme’de Yönetim Anlayışı, Toplumsal Ekoloji’de Yönetim Anlayışı, S.G. ve T.E.’nin Yönetim Anlayışlarının Karşılaştırılması.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, 2000 sonrası dönemde ekolojinin doğa bilimleri ile daha baskın biçimde ilişkilendirildiği görülür. Her ne kadar konunun ele alınışında disiplinlerarası bir bakışın esas olduğu göze çarpsa da eserlerin içeriklerinin, yazarların bilimsel alanlarına göre biçimlendiği görülmektedir. Bu bağlamda, doğa bilimleri ve sosyal bilimler bakış açısının birlikte olduğu eserlerde doğa bilimlerinin baskın yaklaşım olduğu söylenebilir. Bu da halihazırda ekoloji ve ekolojik sorunlarla ilgili literatürün baskın biçimde doğa bilimlerinden gelen kişilerce hazırlandığını ortaya koymaktadır.

4. Ekoloji Nasıl Okunmalı?

Ülkemizde ekoloji bilimi, artık Batı’da olduğu gibi tüm yetkinliğiyle bir sosyal bilimler disiplini olmak durumundadır. Ekolojinin, doğa bilimleri ve sosyal bilimler (disiplinlerarası) verilerinden faydalanıyor oluşu, onun bağımsız bir sosyal bilim disiplini olmasını engellemektedir.

Doğa bilimleri alanında ortaya çıkan her önemli buluşun, sosyal bilimler alanında bir yansıması olduğu reddedilemez bir gerçektir. Aydınlanma’dan beri bu konuda birçok örnek karşımızda durur. Bununla birlikte, doğa bilimlerinden etkilenme, her hangi bir sosyal bilim disiplinin “kendisi” olmasını engellememiştir. Buradan hareketle, ekolojinin ve ekolojik sorunların doğa bilimleri içinde kavramsallaştıkları doğrudur ancak, 1960’lardan beri bunlar hakkında yapılan sosyal çözümler, doğa bilimleri ile ortaya konulanları aştığı söylenebilir.

Ekolojinin disiplinler arası oluşu her ne kadar bir gerçeklik ise de disiplinlerarasılık bu bilimin temel niteliği (belirleyicisi) olmaktan çıkmalı, temel niteliklerinden (belirleyicilerden) sadece birisi olmalıdır¹². “Disiplinlerarası” olma sorununun epistemolojik de bir boyutu vardır. Tekeli’nin vurguları bu konuda oldukça önemlidir.: “Disiplinlerarası olma adına, bir olguyu anlamak için değişik toplum bilimlerinin bulguları yan yana getirilirken yaratılan iç tutarsızlıklar görmezden geliniyor...” (2001). Ekoloji bilimi ele alındığında, Tekeli’nin vurguladığı “iç tutarsızlık” sorunu nitelik ve nicelik olarak çoğalmaktadır. Bir kere ekoloji biliminin disiplinlerarasılığı, tamamı sosyal bilimler içinde yer alan disiplinlerle ilgili değildir. Bu disiplinler arasılık, iki farklı bilimle (doğa bilimleri ile sosyal bilimler) ilgilidir¹³. Dolayısıyla, ekolojiyle ilgili bir sorunun ortaya konulmasında ilk ve son sözün doğa bilimlerinin mi yoksa sosyal bilimlerin mi söyleceği ya da çözüm üretilmesi sürecinde karar vericinin doğa bilimci yoksa sosyal bilimci mi olacağı konusu muğlaklaşmaktadır. Bu muğlaklık, en yaygın biçimde “ekolojik sorunlar”ın tartışılmasında ve çözüm üretilmesinde kendisini göstermektedir. Spesifik ya da genel olarak ekolojik sorunların giderilmesinde doğa bilimlerinin mi yoksa sosyal

¹² Aslında disiplinlerarası oluş, melez bir durumu ifade etmektedir. Bu bağlamda, bir şeyin “kendisi” olamaması ya da başkalarının özellikleriyle varolabilmesi anlamına gelmektedir.

¹³ Mevcut disiplinlerin doğa bilimleri ya da sosyal bilimlerin bulgularından yararlandıkları ve bunun doğal bir şey olduğu bilinmektedir. Ekolojiye özgü bir durum olarak, bu disiplinlerin “ikincil” değil, “asıl” olma özelliği, diğer disiplinlerin “disiplinlerarası” olmalarından farklı değerlendirilmektedir.

bilimlerin mi yol ve yöntemleri daha baskın olmalıdır? Kuşkusuz ekolojik sorunlara çözüm arama süreçlerinde böyle katı determinist bir bakış açısı yoktur ancak bu bakış açısının epistemolojik düzeyde olduğu açıktır.

Ekolojinin bir sosyal bilim olması gerekliliği, pek çok bakımdan dile getirilebilir. Bunlardan birisi, özellikle ekolojik sorunlar söz konusu olduğunda, soruna “nasıl” bakılacağıyla ilgilidir. Ekolojik sorunlara salt doğa bilimlerinden yaklaşmak, onu toplumsal boyutundan soyutlamak anlamına gelecektir. Diğer deyişle, herhangi bir çevre sorununu yaratan tekil etmenler (fabrika, kimyasal maddeler, atıklar vs.) bilimsel analizlerle ortaya çıkarıldıktan sonra çözüm için bu tekil etmenlerin ortadan kaldırılmasıyla yetinilecektir. Bu durumda söz konusu çevre sorununu yaratan siyasal, ideolojik, ekonomik ya da yönetsel etmenler gözden kaçırılacak ve çözümler kısa vadeli olacaktır. Bu bağlamda, Erdoğan ve Ejder’in örneği açıklayıcıdır (1997):

“...(Çöp) Dolgu alanlarındaki patlamanın nedeni metan gazıdır. Patlama ile metan gazı arasında ... bir nedensellik ilişkisi vardır. Çare: metan gazını patlamaya meydan vermeyecek biçimde kontrol etmek. Sorun çözüldü. Acaba? Çözülmedi. Egemen endüstriyel yapıya, kendini sürdürmesi ve genişlemesi sürecinde, yeni teknolojik, ekonomik, siyasal ve ideolojik faaliyetler alanı eklendi. Bu(nun), ‘patlama-metangazı-çare’ yaklaşımının iki kere iki dört ötesinde çok önemli kuramsal ve pratik anlamları vardır: Bu yaklaşım patlama ve metan ilişkisini olduğu çevreden soyutlayarak ele alır. Çözüme yaklaşım mekaniktir. Kendini sadece belli bir sonucun (patlamanın) çıkmasına neden olan son-nedenle (metan gazıyla) sınırlar. ... Bu yaklaşım, patlamanın olduğu çevredeki patlamaya kadar gelen her türlü yapıyı dokunulmaması gereken, soruşturulmaması gereken, meşru bir yapı olarak görür. ... Egemen yapısal faaliyetlerin zararlı sonuçlarını sadece bu sonuçların kontrolüyle düzeltmeye yönelik bir yaklaşım bu egemen faaliyetler düzeninin tutucu destekleyici bir parçasıdır. Yaklaşımın bu sınırlardan çıkıp, patlamanın nedenini metan’a bağlarken, sorunu patlamanın olduğu çevre ve bu çevreyi etkileyen diğer çevreler içinde anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmak gerekir...”

İnsan topluluğunu belirleyen etkili bir araç olarak bilim ve teknolojinin toplumsal işlevleri olduğundan hareketle, bilimin niteliği ile toplumun ve toplumsal olaylara bakışın niteliği arasında koşutluk kurulabilir. Bu bağlamda, ekoloji ve ekolojik sorunların anlaşılması, tartışılması ve çözüm üretilmesi konusunda bilimin niteliği belirleyici olacaktır. Diğer deyişle, yukarıdaki süreçler bir toplumda baskın olan bilim dalına göre yorumlanacaktır. Tekeli’nin “kurumsallaşmış her toplum biliminin temelinde kendi amaçları doğrultusunda formüle edilmiş farklı bir insan modeli bulunmaktadır” (2001) sözü, daha da genelleştirilerek, “kurumsallaşmış her bilimin kendi amaçlarına uygun insan modeli bulunmaktadır” biçiminde okunabilir. Bu okuma, özellikle ülkemizde ekolojik sorunları algılama ve çözüm yolları üretme konusunda belirleyici olan “kamu yönetimi” bakımından oldukça önemlidir. Nitekim, geçmiş dönem hükümetlerinin çevre bakanlarının, baskın biçimde doğa bilimleriyle ilgili mesleklerden gelmeleri¹⁴, kamu yönetiminde ekolojik sorunları algılama biçimini açıkça ortaya koyar.

Ülkemizde ekolojik sorunların tanımlanması, tartışılması ve çözüm üretilmesindeki siyasal, ekonomik, yönetsel aktörlere bakıldığında, genel geçer biçimde doğa bilimlerine mensup kişiler olduğu görülür. Deyim yerindeyse doğa bilimleri etiketi, bu konularda “yetkinlik” için temel kriter olarak görülmektedir. Bundan dolayıdır ki, herhangi bir yerel ya da küresel çevre sorunu karşısında doğa bilimleri alanında bir ünvana sahip bilim adamı, o sorunun fiziksel, kimyasal ve biyolojik sebeplerini açıkladıktan sonra “toplumsal sebepleri”ni de açıklayıvermekte, bu konuda “otorite” sayılabilmektedir. Öte yandan, bu konuda sosyal bilimcilerin de söyleyecekleri olmakla birlikte, doğa

¹⁴ Halihazırdaki çevre bakanından geriye doğru olmak üzere, çevre bakanlarından bazılarının meslekleri şöyledir: Veysel Eroğlu-Çevre Müh., Osman Pepe-Makine Müh., Feyzi Aytekin-İnşaat Müh., Ziyaettin Tokar-Makine Müh., A. Talip Özdemir-Makine Müh., Bahaattin Yücel-Ebebiyat Fak. Mezunu, Mustafa Taşar-İşletme Bilimi, Hamdi Üçpınarlar-Makine Müh., Işıl Saygın-Mimar, Hasan Ekinci-Orman Y. Müh., Rıza Akçalı-İnşaat Y. Müh., B. Doğançan Akyürek-Lise Mez.

bilimcileri kadar ilgi görmemektedirler. Bu durum aslında genel olarak ülkemizde “sosyal bilimler”in muhatap bulamamasıyla ilgili olmakla birlikte, ekolojinin doğa bilimleriyle doğmuş ve fakat günümüzde sosyal bilimler içinde gelişmekte oluşunun kavranamamasıyla ilgilidir.

Öte yandan, ülkemizde soruna “doğa bilimlerinden yaklaşma eğilimi” anlaşılabilir bir durumdur. Ülkemizde sosyal bilimler, doğa bilimleri karşısında sınırlı bir alanda (üniversitelerde) işlevsel olabilmektedir. Gerçekten de doğa bilimleri üniversitenin yanı sıra büyük işletmelerin, holdinglerin ya da kamu kuruluşlarının araştırma ünitelerinde, enstitülerinde uygulama alanı bulabilirken; sosyal bilimler büyük ölçüde üniversitede faaliyet alanı bulabilmektedir (Özlem, 2001). Tam da burada ekolojiye doğa bilimlerinden yaklaşmak, ideolojik bir kılıfa bürünmektedir. Diğer deyişle, ekolojiye yaklaşımda egemen sistemin kural, araç ve çözüm önerileri esas alınmış olmaktadır. Oysa ki sosyal bilimler, sorgulayıcı ve radikal yönelimli olabilmektedir.

Ekolojik sorunlara çözüm üretilmesi bağlamında da sosyal bilimler yaklaşımının yaşamsal önem taşıdığı ortadadır. Çünkü egemen sistemin işleyişi içinde salt teknolojik sorun olarak görülen ve böylece egemen sistemin üretici nesnelere birisi haline indirgenen ekolojinin kurtuluşu, farklı bakış açılarına ve radikal söylemlere bağlıdır. Ekolojinin sosyal bilimler içinde sorunsallaştırılması, salt bir kirlilik ya da bozulmanın ötesinde demokrasi, eşitlik, adalet, özgürlük, insan hakları, gelecek kuşakların hakları vd. gibi sorgulamaları da içereceğinden, yaşama topyekün bakmayı gerektirecektir.

Son tahlilde ekolojinin doğa bilimleri ya da sosyal bilimlere göre okunması sorunu, “pozitivizm ile hümanizm, ampirik çalışmalar ile anlam ve iletişim analizleri, olguların bilgisi ile insan doğasının evrensel hakikati arasındaki ... yapısal karşıtlık”a dayalı olarak, “... bilginin her zaman için sahiplenme, temellük etme ve denetleme ilişkisi içinde kurulması” durumuyla ilgilidir (Mutman, 2001). Bir diğer deyişle, ekolojinin “hangi bilimin içinde yer alacağı” sorusu, ekolojik sorunların çözümünün, egemen sistemin sınırları içinde hareket ederek mi yoksa egemen sistemin sınırlarının zorlanmasıyla mı bulunabileceğine yönelik yöntemle ilgilidir.

5. Sonuç

Ülkemizin temel sorunları konusunda teknokratik bir bakışın baskın olduğu bilinmektedir. Ekonomik-toplumsal ve siyasal olaylara “mühendisçe” yaklaşmanın, yakın tarihten günümüze pek çok olumsuz sonuçları ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan, özellikle kamu yönetimindeki temel sorunlardan birisinin, sorunların tespit, analiz ve çözümünde sosyal bilimsel yaklaşım eksikliği olduğu söylenebilir. Bu eksiklik, aslında ülkemizde sosyal bilimlerin gelişmemesiyle ilgilidir.

Sosyal bilimlerin gelişmemiş olması, kamu yönetiminin yanı sıra genel bilimsel disiplinler için de geçerlidir. Halihazırda pek çok Batı ülkesinde bağımsız bir sosyal bilim disiplini olarak gelişen ekoloji, ülkemizde baskın biçimde bir doğa bilimi disiplini olarak algılanmaktadır. Bu durumun en açık delilleri, kamu yönetiminde ekolojik sorunlarla ilgili yetkinliğin mühendislikle ilişkilendirilmesi, üniversiteler de ise ekolojiyle ilgili sosyal bilimler bölümlerinin olmayışındır. Bunlara, ekolojiyle ilgili yerli eserlerin yaygın biçimde doğa bilimi merkezli oluşu da eklenebilir.

Yakın gelecekte ekolojik sorunların yaşamımızı artık dolaylı değil, doğrudan etkileyeceği düşünüldüğünde, soruna yönelik toplumsal politikaların bugünden belirlenmesi gerekmektedir. Bunu yapabilmek için de ekolojiyi ve ekolojik sorunları bir sosyal bilim olarak görmeye ve okumaya ihtiyaç vardır. Dolayısıyla ekoloji, doğa bilimleriyle ilişkisi yadsınmaksızın, bağımsız bir sosyal bilim disiplini olmalıdır. Bu bağlamda, universal düzeyde ekolojiye sosyal bilimlerden yaklaşan bağımsız bölümler kurulmalıdır. Üniversitelerin özellikle sosyal bilimler programlarında ekolojinin doğa bilimleri ve sosyal bilimler bağlamında niteliksel olarak farklı bakış açıları olduğunun fark ettirilmesi gereklidir. Ayrıca, bilim adamları ve entelektüeller, ekolojinin sosyal bilimler boyutuyla ilgili daha yoğun eserler üretmelidirler.

Kaynaklar

Baş, İ. M. 2001. Sosyal Bilimler ve Ekoloji, Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, s.209-220. Der. Defter ve Toplum ve Bilim Ortak Çalışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul.

- Can, S. 2007. Türkiyede Sosyal Bilimler zerine Düşünmek,
<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi75/sayi75/sevim%20can.doc> (11.09.2007).
- Erdoğan, İ., Ejder, N. 1997. evre Sorunları, Ankara, Doruk Yayımcılık.
- Görmez, K. 2007. evre Sorunları, Nobel Yayınları, Ankara.
- Mutlu, A. 2001. Ekoloji Düşüncesi ve Ekoloji Düşüncesinin Temel Kavramları. Kooperatifçilik, Ekim-Kasım-Aralık, S:134, s.45-60.
- Mutman, M. 2001. Bilgiyi Sorunsallaştırmak, Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, s.299-309. Der. Defter ve Toplum ve Bilim Ortak alışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul.
- Odum, E. 1997. Ecology, Sinauer Ass.Inc., Sunderland, Massachusetts.
- Özlem, D. 2001. Evrenselcilik Mıtosu ve Sosyal Bilimler, Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, s.36-42. Der. Defter ve Toplum ve Bilim Ortak alışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul.
- Porrit, J. 1989. Yeşil Politika, 2. Baskı, ev. A. Türker, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1989.
- Şişli, M. N. 1999. Ekoloji -evrebilim-, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Tekeli, İ. 2001. Toplum Bilimlerin nn Amaya İnsan Modellerini Tartışarak Bařlamak, Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, s.13-33. Der. Defter ve Toplum ve Bilim Ortak alışma Grubu, Metis Yayınları, İstanbul.